

คุณลักษณะของนักบริหารสถานศึกษามืออาชีพตามแนวพุทธ

นางสาวลภัสสรดา น้อยเอี่ยม

นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา วิทยาเขตนครสวรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

คุณลักษณะของนักบริหารมีความสำคัญมากต่อองค์กรเนื่องจากผู้บริหารนับว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์กรเป็นผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายวางแผนการดำเนินงานแนวทางการปฏิบัติ การตัดสินใจ และการสั่งการต่าง ๆ นอกจากนั้นก็ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับผู้อื่นที่อยู่ในองค์กรด้วยความสำเร็จขององค์กรจึงขึ้นอยู่กับผู้บริหารเป็นสำคัญหากผู้บริหารเป็นผู้ที่มีความรู้มีคุณธรรมรู้จักผ่อนผันผ่อนยาวรู้จักการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพและเที่ยงธรรม ก็ย่อมส่งผลดีมายังองค์กรและสังคมโดยรวม และอีกอย่างนักบริหารมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีธรรมประจำใจ เพราะนักบริหารเป็นผู้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้สังคมเสื่อม หรือเจริญเป็นสุขหรือเป็นทุกข์หากนักบริหารเป็นคนดีมีศีลธรรมก็ ย่อมทำให้องค์กรมีความเจริญก้าวหน้าและมีความสุขนอกจากนั้น การปฏิบัติตัวของนักบริหารต้องเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วย ดังนั้นในการบริหารจัดการองค์กร โดยเฉพาะหน่วยงานทางการศึกษาและสถานศึกษานั้นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานภายในองค์กร คือ คุณลักษณะของนักบริหารสถานศึกษามืออาชีพตามแนวพุทธที่มีความรู้ความสามารถ และทักษะในการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีภาวะผู้นำของผู้บริหารที่จะสามารถนำพาองค์กรให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันที่ปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกันได้

คำสำคัญ : คุณลักษณะของนักบริหารสถานศึกษามืออาชีพ

มจร

1. บทนำ

สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่มีการรวมตัวกันเป็นหมู่เหล่า มีการรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนขนาดต่างๆ จึงจำเป็นต้องจัดระบบระเบียบทางสังคม เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการด้านต่างๆ ให้บังเกิดความสำเร็จก้าวหน้าในชุมชนนั้น ๆ การดำเนินกิจการด้านต่าง ๆ ของสังคมมนุษย์คือสาเหตุที่ก่อให้เกิดสถาบันสังคม และการบริหาร สถาบันสังคมที่จัดตั้งในรูปสถาบันและองค์กรต่าง ๆ จะดำเนินการกิจได้ตามที่สังคมมอบหมาย จำเป็นต้องมีการจัดการบริหาร ที่เหมาะสมกับลักษณะของกิจการ การบริหารเป็นกิจกรรมของกลุ่มคน ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปร่วมมือกันทำกิจกรรมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันโดยใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสม (วิจิตร ศรีสะอ้าน, 2544 : 6) หน้าที่งานแต่ละอย่าง ของกระบวนการการบริหารเป็นหน้าที่ที่จำเป็นของผู้บริหารทุกคน ทุกองค์การที่ต้องปฏิบัติ ทั้งนี้ เพื่อให้ภารกิจหรืองานทั้งหลายที่บุคคลฝ่ายต่าง ๆ ในองค์การปฏิบัติอยู่ให้ประสบความสำเร็จผลอย่างมีประสิทธิภาพ (นิพัทธ์ จิตรประสงค์, 2543 : 29)

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเกี่ยวกับตัวผู้บริหารหรือผู้นำในการบริหารนี้มากโดยมีคำสอนที่พูดเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำดังที่ปรากฏอยู่ใน ทุติยปาปนิสสูตร ว่า ผู้นำ จะต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้คือ 1) จักขุมา คือ เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มองดูสภาพเหตุการณ์ออก และจะวางแผนเตรียมรับ หรือ รุกได้อย่างไร 2) วิจุโร คือ เป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ 3) นิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี และได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่นแสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้นจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือ มีหุมีตาไว และกว้างไกลสามารถจำแนกบุคคลและเหตุการณ์ออกว่าเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์มีความชำนาญในการปกครองเข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้มีผู้สนับสนุนมากขึ้น

ผู้บริหาร นับว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์กร เพราะเป็นผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายวางแผนการดำเนินงาน แนวทางการปฏิบัติ การตัดสินใจ และการสั่งการต่าง ๆ นอกจากนั้นก็ยังต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับผู้อื่นที่อยู่ภายในองค์กรด้วย ความสำเร็จขององค์กรจึงขึ้นอยู่กับผู้บริหารเป็นสำคัญ หากผู้บริหารเป็นผู้ที่มีความรู้มีคุณธรรม รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว รู้จักการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพและเที่ยงธรรม ก็ย่อมส่งผลดีมายังองค์กรและสังคมโดยรวม (พระมหาบุญมี มาลาวชิโร, 2553 : 49) ดังนั้นในการบริหารจัดการองค์กร โดยเฉพาะหน่วยงานทางการศึกษาและสถานศึกษานั้นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานภายในองค์กร คือ การมีผู้บริหารที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีภาวะผู้นำของผู้บริหารที่จะสามารถนำพาองค์กรให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันที่ปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกันได้ ภาวะผู้นำเปรียบเสมือนอาวุธประจำกายของผู้บริหารและผู้นำที่เป็นนักบริหารมืออาชีพ ที่จะสามารถสร้างอำนาจชักนำและมีอิทธิพลได้เหนือผู้อื่น ตัวชี้วัดการนำของผู้บริหารจัดการที่ได้ชื่อว่ามีอาชีพ คือ ผลสัมฤทธิ์และประสิทธิภาพของงานภาวะผู้นำจึงเป็นตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์และประสิทธิภาพของงาน

2. แนวความคิดเกี่ยวกับนักบริหารสถานศึกษา

ในประเทศไทย นักบริหารทางการศึกษามักจะได้มาจากการเลื่อนและการปรับจากตำแหน่งผู้สอนดังที่ปรากฏในการแต่งตั้งครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการโรงเรียน หรือผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษา เป็นต้นการใช้วิธีเลื่อนหรือปรับเปลี่ยนจากตำแหน่งครูอาจารย์เข้ามาทำหน้าที่ผู้บริหารอาจก่อให้เกิดความไม่ราบรื่นในการปฏิบัติงานในหน้าที่ผู้บริหาร เนื่องจากไม่ได้รับการฝึกอบรมและมีความรู้ในด้านการบริหารโดยตรง จึงอาจทำให้ไม่เข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของงานบริหารอย่างแท้จริง การเป็นนักวิชาการกับการเป็นนักบริหารมีความแตกต่างกัน จึงพบว่านักบริหารบางคนประสบความสำเร็จในงานด้านวิชาการแต่กลับประสบความล้มเหลวในงานด้านบริหาร การเป็นนักบริหารมืออาชีพจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้งานบริหารมีความราบรื่นและประสบความสำเร็จ

ในวงการการศึกษา ความหมายของคำว่า นักบริหารการศึกษา ครอบคลุมไปทุกตำแหน่งที่อยู่ในระดับที่มีการแก้ปัญหาและตัดสินใจ เช่น ตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา หรือศึกษานิเทศก์ ซึ่งรวมเรียกว่านักบริหารการศึกษา แต่เนื่องจากนักบริหารการศึกษามีตำแหน่งหน้าที่ที่หลากหลายและมีชื่อตำแหน่งที่เรียกต่างกัน อาทิเช่น ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษา ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ศึกษานิเทศก์ เพื่อให้สอดคล้องกันจะขอใช้คำว่า นักบริหาร แทนคำว่า นักบริหารการศึกษา

จำลอง นักพ่อน ให้ข้อคิดว่า นักบริหารการศึกษามีอาชีพมีความหมายที่ลึกซึ้งและสมบูรณ์ในตัวเอง เกินกว่าที่จะอธิบายความหมายได้อย่างครอบคลุม เพราะคำว่ามีอาชีพแสดงถึงพฤติกรรมของผู้บริหารที่สามารถบริหารงานให้บรรลุเป้าหมายและได้ผลลัพธ์ของงานที่ยอดเยี่ยม ได้ผลลัพธ์ที่เป็นผลผลิตที่มีคุณภาพ การที่จะระบุว่าผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงควรมีศักยภาพเช่นไรนั้นอาจจะทำไม่ได้ เนื่องจากมีองค์ประกอบในหลายมุมมองที่นักวิชาการที่มีชื่อเสียงด้านการบริหารต่างก็มีความเชื่อ และมุ่งเน้นในศักยภาพของผู้บริหารตามแนวคิดของตนเองในด้านใดด้านหนึ่ง (จำลอง นักพ่อน, 2543 : อัดสำเนา)

บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 39 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารจัดการ ไปยังคณะกรรมการและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรงใน 4 ด้านคือ ด้านการบริหารวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารบุคคล และการบริหารทั่วไป สรุปพอสังเขปได้ดังนี้ (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2543: 82-84)

1) ด้านวิชาการประกอบด้วย 1.1) มีความรู้และเป็นผู้รู้ด้านวิชาการ 1.2) มีความรู้ มีทักษะ มีประสบการณ์ด้านการบริหารงาน 1.3) สามารถใช้ความรู้และประสบการณ์แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันทั่วทั้งที่ 1.4) มีวิสัยทัศน์ 1.5) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ 1.6) ใฝ่เรียนใฝ่รู้ มุ่งพัฒนาตนเองอยู่เสมอ 1.7) รอบรู้ทางด้านการศึกษา 1.8) ความรับผิดชอบ 1.9) แสวงหาข้อมูลข่าวสาร 1.10) รายงานผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ 1.11) ใช้นวัตกรรมทางการบริหาร 1.12) คำนี้ถึงมาตรฐานวิชาการ

2) การบริหารงบประมาณประกอบด้วย 2.1) เข้าใจนโยบาย อำนาจหน้าที่และกิจกรรมในหน่วยงาน 2.2) มีความรู้ระบบงบประมาณ 2.3) เข้าใจระเบียบคลัง วัสดุ การเงิน 2.4) มีความซื่อสัตย์สุจริต 2.5) มีความละเอียดรอบคอบ 2.6) มีความสามารถในการตัดสินใจ อย่างมีเหตุผล 2.7) หมั่นตรวจสอบการใช้งบประมาณอยู่เสมอ 2.8) รายงานการเงินอย่างเป็นระบบ

3) การบริหารงานบุคคลประกอบด้วย 3.1) มีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ ในการบริหารงานบุคคล 3.2) เป็นแบบอย่างที่ดี 3.3) มีมนุษยสัมพันธ์ 3.4) มีอารมณ์ขัน 3.5) เป็นนักประชาธิปไตย 3.6) ประนีประนอม 3.7) อดทน อดกลั้น 3.8) เป็นนักพูดที่ดี 3.9) มีความสามารถในการประสานงาน 3.10) มีความสามารถจูงใจให้คนร่วมกันทำงาน 3.11) กล้าตัดสินใจ 3.12) มุ่งมั่นพัฒนาองค์กร

4) การบริหารทั่วไปประกอบด้วย 4.1) เป็นนักวางแผนและกำหนดนโยบายที่ดี 4.2) เป็นผู้ที่มีทัศนคติและวินัยสั่งการที่ดี 4.3) มีความรู้ และบริหารโดยใช้ระบบสารสนเทศ ที่ทันสมัย 4.4) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร 4.5) รู้จักมอบอำนาจและความรับผิดชอบ แก่ผู้ที่เหมาะสม 4.6) มีความคล่องแคล่ว ว่องไวและตื่นตัวอยู่เสมอ 4.7) มีความรับผิดชอบงานสูง ไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค 4.8) กำกับ ติดตามและประเมินผล

พรชัย ภาพันธ์ (พรชัย ภาพันธ์, 2547 : 44) กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารในการบริหารสถานศึกษา มีภารกิจขอบข่ายและการจัดการศึกษาตามโครงสร้างสายงานที่เปลี่ยนแปลงใหม่และเป็นบทบาท ที่ผู้บริหารต้องนำไปใช้หรือนำไปปฏิบัติ ในภารกิจ 4 ด้าน ดังนี้ 1) การบริหารงานวิชาการเป็นภารกิจงานในการบริหารงานวิชาการได้โดยอิสระ คล่องตัวรวดเร็ว สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ประสานความร่วมมือกับครอบครัว องค์กร หน่วยงานและสถาบันอื่น ๆ จัดภารกิจงานให้ครอบคลุมการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผล ประเมินผล การวิจัย การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมเทคโนโลยีทางการศึกษา แหล่งเรียนรู้ และการพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา 2) การบริหารงบประมาณ เป็นภารกิจงานในการบริหารงบประมาณ มุ่งเน้นความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ ยึดหลักบริหารมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน จัดภารกิจให้ครอบคลุมการเสนอของบประมาณ การจัดสรรงบประมาณ บริหารงานการเงิน บัญชี พัสดุและสินทรัพย์ การตรวจสอบติดตามและประเมินผล 3) การบริหารงานบุคคล เป็นภารกิจงานในการบริหารงานบุคคล มุ่งส่งเสริมให้สถานศึกษาสามารถปฏิบัติงาน เพื่อตอบสนองภารกิจของสถานศึกษา บุคลากรทางการศึกษา ให้ขวัญกำลังใจ ยกย่อง เชิดชูเกียรติ ความก้าวหน้างานในอาชีพ จัดภารกิจให้ครอบคลุม การวางแผนอัตรากำลัง การบรรจุแต่งตั้ง การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ ตลอดจนวินัยและการรักษาวินัย และ 4) การบริหารทั่วไป เป็นภารกิจงานในการบริหารงานทั่วไป เกี่ยวข้องกับการจัดระบบการบริหารองค์กรให้บรรลุผลตามมาตรฐาน มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของบุคคล จัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จัดภารกิจงานให้ครอบคลุม งานสำนักงาน การพัฒนาระบบเครือข่าย ข้อมูลสารสนเทศ เครือข่าย การศึกษา งานอาคารสถานที่ การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การจัดระบบควบคุมภายในและประสานงานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่น

3. คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษามีอาชีพ

ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีคุณลักษณะบางประการที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป ลักษณะของผู้บริหารที่จะนำพาสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จได้นั้น มีนักวิชาการและนักการศึกษาได้กล่าวถึงคุณลักษณะไว้ดังนี้

ถวิล มาตรการเยี่ยม (ถวิล มาตรการเยี่ยม, 2544 : 121-123) ให้ทัศนะว่าการเป็นผู้บริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพสร้างประสิทธิผลในงานนั้นต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณลักษณะสำคัญอย่างน้อย 4 ประการคือ 1) ภาวะผู้นำของผู้บริหารเป็นปัจจัยสำคัญที่มีพลังสูงสุดในการกำหนดประสิทธิผลของโรงเรียนและกำหนดประสิทธิภาพของผู้บริหาร ประกอบด้วย 1.1) ความมุ่งมั่นที่จะนำคณะบุคลากรและตั้งใจที่จะปฏิบัติงานด้วยความกระตือรือร้น สุขุมรอบคอบกับปัญหาที่ยุ่งยากซับซ้อน 1.2) มีความคิดริเริ่มสูง 1.3) มุ่งเป้าหมาย ความรู้ มีความกระฉับกระเฉงเกี่ยวกับกระบวนการสอน มีความเข้าใจเป้าหมายขององค์กร (โรงเรียน) 1.4) เป็นตัวอย่างที่ดีด้วยการทำงานหนัก 1.5) ตระหนักถึงเอกลักษณ์เฉพาะของครู-อาจารย์แต่ละคน เช่น ท่าทาง เจตคติ ทักษะต่างๆ เพื่อให้การสนับสนุน ให้สอดคล้องกับเอกลักษณ์เฉพาะเหล่านั้น คือสามารถมอบหมายงานการสอนให้ตรงกับความสามารถและความถนัดของครู-อาจารย์ 1.6) มีความสามารถสร้างความเป็นผู้นำให้กับครู- อาจารย์ 1.7) สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ มีภาวะผู้นำทางการศึกษา ลดงานประจำลง 1.8) สิ่งสำคัญยิ่ง คือเป็นผู้บริหารเชิงรุก (Proactive) มากกว่าเชิงรับ (Reactive) นั่นคือเข้าหาปัญหา ควบคุมสถานการณ์ เตรียมพร้อม ป้องกัน สืบค้น ปรับประยุกต์เทคนิคและวิธีการต่างๆ ให้ทันสมัยสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง แทนที่จะดำรงสถานการณ์ไปเรื่อย ๆ ปล่อยให้ปัญหาและเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นแล้วจึงแก้ไขหรือจัดการ 2) ความสามารถในการกระบวนการแก้ปัญหา ภารกิจของผู้บริหารโรงเรียนในแต่ละวันจะเกี่ยวข้องอยู่กับกิจกรรมหลักสำคัญอยู่สองประการ คือ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ ซึ่งจะเริ่มตั้งตอนเช้าเรื่อยไปจนกระทั่งเย็น หรือในบางครั้งต่อเนื่องไปจนถึงช่วงกลางคืนด้วย หมุนเวียนอยู่เช่นนี้วันแล้ววันเล่า ผู้บริหารที่กล้าแกร่งที่ประสบผลสำเร็จ จะต้องเป็นผู้ที่มีความอดทนต่อความหลากหลาย คลุมเครือของปัญหาและสถานการณ์แต่ละวัน ซึ่งยากแก่ การคาดเดาว่าอะไรจะเกิดขึ้น และในขณะเดียวกันก็สามารถจัดการกับสถานการณ์ดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ 3) ทักษะทางสังคม ผู้บริหารจะต้องมองเห็นความสำคัญของสภาพแวดล้อมทางสังคมภายในโรงเรียน การมีความรู้ความสามารถและทักษะทางสังคมจะช่วยให้การบริหารงานดำเนินไปด้วยความราบรื่นและประสบความสำเร็จ ผู้บริหารจะต้องเป็นมิตรกับทุกคน และในขณะเดียวกันก็แสดงออกถึงภาวะผู้นำตามบทบาทหน้าที่และสถานการณ์ สร้างความเชื่อถือศรัทธา และมุ่งมั่นเพื่อแสวงหาความร่วมมือบำรุงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงผู้ปกครองและชุมชนท้องถิ่น 4) ความรู้ความสามารถในวิชาชีพ ผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพจะมีความรู้ความสามารถในการวิจัยหรือประยุกต์งานวิจัยมาใช้ในการบริหาร ประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน มีทักษะการสอน สามารถสาธิต นิเทศครู-อาจารย์ได้ มีความระมัดระวังในการตัดสินใจที่ส่งผลต่อการสอนและการเรียน เช่นเกี่ยวกับตารางสอน งบประมาณ เครื่องมือ/อุปกรณ์ ตลอดจนสื่อการเรียนการสอนทุกประเภท นอกจากนี้จะต้องคำนึงถึงความต้องการของชุมชนและนำมาบูรณาการในเป้าหมายของโรงเรียนแล้วร้อยรัดสู่แผนปฏิบัติการ

สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา (สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา, 2547 : 2) ได้จัดทำหลักสูตร ผู้บริหารสถานศึกษามีอาชีพ โดยกำหนดลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษามีอาชีพไว้ 6 ประการ คือ 1) การเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ในเรื่องต่อไปนี้ คุณธรรม จริยธรรมสำหรับผู้บริหารมีอาชีพ การบริหารงานบุคคลตามแนวคิดศาสนา การบริหารจัดการภูมิปัญญาไทย เพื่อการพัฒนาในด้านคุณธรรม จริยธรรม 2) การเป็นผู้นำด้านการจัดระบบ ในเรื่องต่อไปนี้ พัฒนาการแห่งการเรียนรู้ จัดระบบและใช้ระบบสารสนเทศและการสื่อสาร การจัดระบบเครือข่ายเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งระบบ 3) การเป็นผู้นำด้านวิชาการในเรื่องต่อไปนี้ การพัฒนาหลักสูตร

เพื่อความเป็นเลิศ การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาครูตามแนวปฏิบัติการศึกษา การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพ การประเมินผลเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน 4) การเป็นผู้นำด้านการบริหารจัดการในเรื่องต่อไปนี้ การวางแผนกลยุทธ์ การบริหารแบบมีส่วนร่วม ผู้บริหารเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง การบริหารความขัดแย้ง การบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ใช้เทคนิค การบริหารจัดการแนวใหม่ 5) การเป็นผู้นำด้านสังคมและชุมชนในเรื่องต่อไปนี้ การบริหารจัดการโรงเรียน เพื่อชุมชนและสังคม การบริหารในบริบทที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมบริหาร 6) การเป็นผู้นำการพัฒนาตนเองเชิงบริหารในเรื่องการพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้บริหารมืออาชีพ

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร (ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, 2549: 11-13) จำแนกถึงคุณลักษณะของผู้บริหารที่จะส่งผลต่อการบริหารจัดการศึกษาอย่างมืออาชีพ 10 ประการ คือ 1) มีความพร้อมทางด้านข้อมูลสารสนเทศ 2) มีความรู้ทางวิชาชีพ 3) มีความรู้เท่าทันในสถานการณ์ 4) มีทักษะในการเข้าสังคม 5) มีทักษะ ในการคิดวิเคราะห์ปัญหา แก้ปัญหาและตัดสินใจ 6) การควบคุมอารมณ์ 7) มีพฤติกรรมกล้าเสี่ยง 8) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ 9) มีความรู้สึกไวต่อบุคคลอื่น 10) มีความใฝ่รู้และฝึกฝนการเรียนรู้

ธีระ รุญเจริญ (ธีระ รุญเจริญ, 2549 ก: 28-29) กล่าวถึงลักษณะผู้บริหารสถานศึกษามืออาชีพ ดังต่อไปนี้ 1) มีความถนัดในการเป็นผู้นำ และลักษณะนิสัยในการทำงานร่วมกับผู้อื่น 2) มีความรู้ ความเข้าใจในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพ 3) มีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ 4) มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคมและมีจรรยาบรรณ 5) มีทักษะความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ในศาสตร์ ที่เกี่ยวข้อง 6) บริหารโดยเน้นสภาพปัญหาและความต้องการเป็นที่ตั้ง 7) บริหารงานเชิงรุก 8) พัฒนาโรงเรียนให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ 9) มุ่งผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นที่ตั้ง

4. คุณลักษณะของนักบริหารสถานศึกษามืออาชีพตามแนวพุทธ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549 : 34-43) กล่าวว่า หน้าที่ของนักบริหารปรากฏอยู่ในคำจำกัดความที่ว่า “การบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น นักบริหารมีหน้าที่วางแผน จัดองค์การ อำนาจการและควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ หน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ 5 ประการ ตามอักษรภาษาอังกฤษทั้ง 5 คือ P-O-S-D-C ดังนี้

1) การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดนโยบายและมาตรการอันเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ มีรายละเอียดที่เรียกว่าโครงการประกอบด้วย

2) การจัดองค์การ (Organizing) คือ การกำหนดตำแหน่งสายบังคับบัญชาในองค์การ ว่ามีตำแหน่งอะไรบ้าง แต่ละตำแหน่งมีอำนาจหน้าที่เช่นไร ใครสั่งการใคร เป็นต้น

3) การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) หมายถึง การสรรหาบุคลากรมาบรรจุแต่งตั้งในตำแหน่งที่กำหนดไว้ ตามหลักแห่งการใช้คนให้เหมาะกับงาน

4) การอำนวยการ (Directing) คือ กำกับสั่งการและมอบหมายให้แต่ละฝ่ายได้ปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้

5) การควบคุม (Controlling) คือ การติดตามดูว่าแต่ละฝ่ายปฏิบัติงานไปถึงไหน มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นที่ใด และสำคัญ คือ การป้องกันไม่ให้ย้อนย้อนต่อหน้าที่ ละทิ้งหน้าที่ หรือทุจริตต่อหน้าที่

ดังนั้นคุณลักษณะเบื้องต้นของนักบริหารตามแนวพุทธนั้นผู้บริหารจะต้องมีพรหมวิหารธรรมคือธรรมสำหรับผู้ใหญ่ 4 ประการ ได้แก่ หนึ่งมี “เมตตา” ความปรารถนาให้เขามีความสุข ผู้บริหารจะต้องมีความหวังดีต่อผู้อื่นอย่าทำให้ผู้อื่นได้รับความสุขสิ่งนี้จะพลังอันยิ่งใหญ่ที่จะผลักดันให้ผู้บริหารได้สร้างคุณงามความดีต่างๆต่อบุคคลอื่น ความเมตตาจึงเป็นพื้นฐานสำคัญอย่างยิ่งของความดีงามทั้งหลาย สองมี “กรุณา” ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ผู้บริหารจะต้องคิดหาทางช่วยเหลือผู้อื่นที่กำลังตกอยู่ในความทุกข์ยากลำบากให้พ้นจากความทุกข์ไม่นิ่งเฉยดูตายต้องมีจิตใจที่อยากจะช่วยเหลือช่วยแก้ปัญหาต่างๆให้ผ่านพ้นไปได้หากผู้บริหารเมตตาไม่ใส่ใจยินดีความรู้สึกที่ไม่ดีก็จะทำให้เกิดขึ้นกับผู้ใต้บังคับบัญชา สามมี “มุทิตา” ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีผู้บริหารเมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุขก็ต้องมีความเสี่ยงขึ้นมีนัยใจด้วยเห็นผู้ใต้บังคับบัญชาประสบความสำเร็จเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปก็พอยินดีบันเทิงใจไปกับเขาพร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนไม่กีดกันริษยา และสี่ “อุเบกขา” ความไว้วางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือจึงผู้บริหารต้องรู้จักวางใจเฉยได้ในเรื่องที่ควรเฉยในเรื่องที่ควรปล่อยวาง ไม่ยินดียินร้ายหากเรื่องนั้นผู้บริหารใช้ปัญญาพิจารณาแล้วว่าเป็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุและรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรมหรือตามควรแก่เหตุ นั้น ทั้งสี่ประการนี้นับว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่นักบริหารทุกคนควรมีอยู่ในจิตใจนอกจากนั้นแล้วหากมีคุณสมบัติอื่น ๆ อันเป็นที่นิยมในสังคมก็ยิ่งจะทำให้ผู้บริหารประสบความสำเร็จมากขึ้นเช่นการมีบุคลิกภาพที่ดีแต่งกายที่ถูกกาลเทศะการรู้จักระมัดระวังกิริยามารยาทสิ่งเหล่านี้จะเป็นส่วนช่วยเสริมให้ผู้บริหารได้รับการยอมรับจากผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นอย่างดี

ในการบริหารงานนักบริหารตามแนวพุทธจะต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งในเรื่องคุณธรรมความถูกต้องตรงไปตรงมาและต้องมีความไม่ประมาทในการสร้างเสริมความสงบเรียบร้อยพร้อมทั้งความสันติสุขให้กับองค์กรและสังคมผู้บริหารจะต้องสามารถจัดสรรสภาพแวดล้อมในองค์กรให้เกื้อกูลแก่การทำงานที่ตั้งอยู่ในความดีมีศีลธรรมจนกระทั่งสามารถแสวงหาคุณค่าที่สูงขึ้นของงานที่ทำเพื่อพัฒนาทั้งตนเองและประโยชน์ต่อผู้อื่น การที่นักบริหารจะมีคุณสมบัติตามหลักพุทธศาสนานั้นผู้บริหารจะต้องมีปัญหาเข้าใจในความเป็นจริงของสรรพสิ่งเช่นเรื่องความเป็นอนิจจังทุกขังและอนัตตาซึ่งเมื่อเข้าใจความเป็นจริงของธรรมชาติดังกล่าวแล้วก็จะไม่มีลักษณะที่เอาตนเองเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจทำสิ่งต่างๆและจะทำงานโดยปราศจากกิเลสที่เกี่ยวเนื่องกับตนเองดังนั้นจึงสามารถทำงานโดยไม่มุ่งเอาผลประโยชน์ส่วนตัวหรือมีตัณหาเกี่ยวข้องกับเมื่อเป็นเช่นนั้นผู้บริหารตามแนวพุทธจึงเป็นผู้ปราศจากความถือตัวความทะนงตัวความสำคัญตนเหนือกว่าผู้อื่นความอยากยิ่งใหญ่หรือเด่นกว่าผู้อื่น ความรู้สึกอยากครอบงำผู้อื่นการแสวงหาอำนาจเพื่อตนเอง (มานะ) นอกจากนั้นก็ยังคลายความยึดติดในความเห็นของตนเองคลายจากความยึดมั่นถือมั่นความมกมาย (ทิฐิ) ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ทำให้ขาดการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นในการยอมรับสิ่งใหม่ ๆ

ในพุทธปาลปิฎกสูตรได้กล่าวถึงคุณลักษณะนักบริหารซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าหากใครมีคุณสมบัติ 3 ประการคือ

1. เป็นผู้มีความอดทนอดกลั้นถึงมีปัญญามองเห็นการณ์ไกลหรือมีวิสัยทัศน์ไกลเช่นพ่อค้ารู้จักสินค้าว่าสินค้าสิ่งนี้ซื้ออย่างนี้ขายอย่างนี้มีต้นทุนเท่านี้จะได้อำไรเท่านี้เป็นต้นผู้บริหารจะต้องมีวิสัยทัศน์

มองทะลุปรุโปร่งในสิ่งที่กำลังจะทำหากเป็นพ่อค้าก็ต้องรู้ว่าซื้อสินค้าจากที่ไหนขึ้นละเท่าไรจะขายได้กำไรมากน้อยขนาดไหนจะขายให้ใครเป็นต้นการเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ไกลนี้เรียกว่าเป็นผู้มีดวงตา

2. เป็นผู้ฉลาดนักบริหารจะต้องเป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาดเช่นเป็นผู้ฉลาดในการเลือกซื้อสินค้าฉลาดในการขายสินค้าเป็นต้นซึ่งความฉลาดในการซื้อขายนี้ก็เกิดขึ้นจากการเป็นผู้มีดวงตานั่นเองทั้งสองอย่างนี้มีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน

3. ถึงพร้อมด้วยที่พึ่งอาศัยคือนักบริหารต้องสามารถขอความร่วมมือจากผู้อื่นได้ผู้บริหารต้องทำให้ทุกคนรู้จักว่าตนเองนั้นเป็นคนมีวิสัยทัศน์มีความฉลาดที่จะบริหารองค์กรให้มีความเจริญก้าวหน้าซึ่งนับว่าเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับผู้อื่นที่เกี่ยวข้องเมื่อไปขอความร่วมมือจากผู้อื่นก็จะได้รับความร่วมมือด้วยดีหากทำตนไม่ให้เป็นที่ยอมรับหรือเชื่อถือไม่ได้ก็ยากที่จะไปขอความร่วมมือจากผู้อื่น

คุณสมบัติทั้งสามประการนี้หากผู้บริหารคนใดมีอยู่ย่อมได้รับความเป็นใหญ่และความไพบลูย์ในโภคทรัพย์ทั้งหลายประสบความสำเร็จในการทำกิจการต่างๆอย่างไรรก็ตามคุณสมบัติของนักบริหารที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นเพียงพื้นฐานที่ผู้บริหารควรจะมีซึ่งผู้บริหารอาจมีคุณสมบัติอื่น ๆ อีกหลายอย่างมากกว่านี้ก็เป็นได้ความคาดหวังของคนทั่วไปนั้นย่อมหวังว่าอย่างน้อยผู้บริหารทุกคนควรจะเป็นคนที่มีศีลธรรมมีความเที่ยงตรงในการบริหารงานและรู้จักสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการทำความดีซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์อย่างมากแก่ตัวผู้บริหารองค์กร และสังคมโดยรวม

5. บทสรุป

นักบริหารสถานศึกษามีอาชีพต้องมีคุณลักษณะสำคัญอย่างน้อย 4 ประการคือ 1) ภาวะผู้นำของผู้บริหารเป็นปัจจัยสำคัญที่มีพลังสูงสุดในการกำหนดประสิทธิผลขององค์กรและกำหนดประสิทธิภาพของผู้บริหาร ประกอบด้วย ความมุ่งมั่นที่จะนำคณะบุคลากรและตั้งใจที่จะปฏิบัติงานด้วยความกระตือรือร้น 2) ความสามารถในการระบวนการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นภารกิจของผู้บริหารในแต่ละวันจะเกี่ยวข้องอยู่กับกิจกรรมหลักสำคัญอยู่สองประการ คือ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ 3) ทักษะทางสังคม ผู้บริหารจะต้องมองเห็นความสำคัญของสภาพแวดล้อมทางสังคม ผู้บริหารจะต้องเป็นมิตรกับทุกคน และในขณะเดียวกันก็แสดงออกถึงภาวะผู้นำตามบทบาทหน้าที่และสถานการณ์ 4) ความรู้ความสามารถในวิชาชีพ ผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพจะมีความรู้ความสามารถในการวิจัยหรือประยุกต์งานวิจัยมาใช้ในการบริหาร ประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน มีทักษะการสอน สามารถสาธิต นิเทศครู-อาจารย์ได้

คุณลักษณะเบื้องต้นของนักบริหารตามแนวพุทธนั้นผู้บริหารจะต้องมีพรหมวิหารธรรมคือธรรมสำหรับผู้ใหญ่ 4 ประการ ได้แก่ หนึ่งมี “เมตตา” คือความรักความปรารถนาให้เขามีความสุขสองมี “กรุณา” คือความสงสารคิดที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์สามมี “มุทิตา” คือความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีและสี่ “อุเบกขา” คือความวางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชังทั้งสี่ประการนี้นับว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่นักบริหารทุกคนควรมีอยู่ในจิตใจ เนื่องจากคุณลักษณะของนักบริหารมีความสำคัญมากต่อองค์กรเพราะว่าผู้บริหารนั้นเป็นผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายวางแผนการดำเนินงานแนวทางการปฏิบัติ การตัดสินใจ และการสั่งการต่าง ๆ นอกจากนั้นก็ยังต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับผู้อื่นที่อยู่ภายในองค์กรด้วยความสำเร็จขององค์กรจึงขึ้นอยู่กับผู้บริหารเป็นสำคัญหากผู้บริหาร

เป็นผู้ที่มีความรู้มีคุณธรรมรู้จักผ่อนผันผ่อนยาวรู้จักการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพและเที่ยงธรรม
ก็ย่อม ส่งผลดีมายังองค์กรและสังคมโดยส่วนร่วม

เอกสารอ้างอิง

- กมล รอดคล้าย. **คู่มือการบริหารศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในวัด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. 2537.
- จำลอง นักพ่อน. **เส้นทางสู่ผู้บริหารการศึกษามีอาชีพ.เอกสารประกอบการอบรม** สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา : กระทรวงศึกษาธิการ. 2543.
- ถวิล มาตรการ. **การปฏิรูปการศึกษาโรงเรียนเป็นฐานการบริหารจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : เสนาธรรม. 2544.
- ธีระ รุญเจริญ. **ความเป็นมืออาชีพของผู้บริหารสถานศึกษา สภาพปัญหา ความจำเป็น และแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : ข้าวฟ่าง. 2549.
- นิพัทธ์ จิตรประสงค์. **การบริหารวัดยุคใหม่**. กรุงเทพมหานคร : สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2543.
- พรชัย ภาพพันธ์. **“เมื่อโรงเรียนเป็นนิติบุคคล ทุกคนต้องพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง”**.วารสารวิชาการ. 1 (มกราคม-มีนาคม 2547). 44. 2547.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต).. **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2549
- พระมหาบุญมี มัลลวชิโร. **พุทธบริหาร สู่สุดยอดนักบริหารผู้ทรงภูมิที่ลูกน้องรักและเทิดทูนอย่างจริงจัง**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดิงค์ บิโอนด์บุ๊คส์ จำกัด. 2553.
- วิจิตร ศรีสะอ้าน. **หลักและระบบการบริหารการศึกษา**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2544.
- ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร. **ภาวะผู้นำของผู้บริหารมืออาชีพ กรณีผู้บริหารการศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น. 2549.
- สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา. **“เอกสารประกอบการสัมมนาประชุมเชิงปฏิบัติการการจัดทาลหลักสูตรผู้บริหารสถานศึกษามีอาชีพ”**. นครปฐม: โรงพิมพ์ ส ประจักษ์ นครปฐม. 2547.
- สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร : ครูสภาลาดพร้าว. 2543.
- สุภัททา ปิณฑะแพทย. **ภาวะผู้นำของนักบริหารการศึกษามีอาชีพ**.
http://www.supatta.haysamy.com/leader_pro.html. 2564
- อารีย์ สวัสดิ์สาลี และคณะ. **บทบาทของผู้บริหารฝ่ายทรัพยากรบุคคลในการบริหารผู้มีวุฒิสามารถ**. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2548.